

Georganiseerd afkijken

*De ontwikkeling van de specialisatie
het jonge kind op de pabo*

Frank Studulski

COLOFON

Titel

Georganiseerd afkijken
De ontwikkeling van de specialisatie
het jonge kind op de pabo

Auteur

Frank Studulski

Redactie

Elise Schouten

Uitgave

Een product van Sardes en LOBO,
uitgegeven binnen het project
Vversterk

Datum

Juni 2012

Vormgeving en druk

Drukkerij De Gans

Foto's

Frank Studulski (Sardes)
Wilbert van Woensel
(www.humantouchphoto.nl)

ISBN/EAN: 978-90-5563-117-9

Kennis voor beleid en praktijk

Sardes
Postbus 2357
3500 GJ Utrecht
Tel. 030 - 232 62 00
Fax 030 - 233 30 17
secretariaat@sardes.nl
www.sardes.nl

Inhoud

Inleiding	2
<i>Dominique Hoozemans, voorzitter LOBO</i>	
Toetsen is niet verboden	4
<i>Een gesprek met Carolien Gravesteijn, lector Het jonge kind aan de iPabo</i>	
Het jongere kind op Pabo Groenewoud Nijmegen (HAN)	8
<i>Ria van Zeeland over de functie van spelen</i>	
Het jonge kind op de Haagse Hogeschool	12
<i>Een gesprek met Annemarie Dek, coördinator kleuterspecialisatie</i>	
Het jonge kind op de Christelijke Hogeschool Ede	20
<i>Els Andringa en Bert Godschalk over de specialisatie 'het jonge kind'</i>	
'Je moet kunnen verantwoorden wat je doet met de kinderen'	30
<i>Een gesprek met Ingrid van Mulkom van De nieuwste pabo (Limburg)</i>	
Discussiepunten op basis van de praktijkbeschrijvingen – overeenkomsten en verschillen	35
<i>Frank Studulski, Sardes</i>	

Inleiding

Dominique Hoozemans

Aandacht voor het jonge kind is een belangrijk maatschappelijk thema. In het regeerakkoord van 2010 wordt onder andere aangegeven dat een specialisatie voor het jonge kind op de pabo's zal worden bevorderd. De pabo's hebben in 2010 en 2011 met elkaar een intensief traject doorlopen waarin voor veel vakgebieden kennisbases zijn ontwikkeld. Vervolgens bracht een onafhankelijke commissie (onder leiding van Heim Meijerink) in januari 2012 het advies *Een Goede Basis* uit, dat ingaat op de vraag hoe men van deze kennisbases tot een curriculum voor de pabo kan komen. Aandacht voor het jonge kind is daarbij een van de doorsnijdende thema's. Dit sluit overigens aan bij andere beleidsinitiatieven zoals *Basis voor presteren* (OCW, 2011) en *Leraar 2020* (OCW, 2012).

Pabo's besteden al geruime tijd aandacht aan het jonge kind. Alle pabo's bieden in het curriculum specialisaties 'Het jonge kind' aan, maar de manier waarop dit gebeurt verschilt per opleiding. Daarnaast zijn er pabo's waar lectoren werken aan kennisontwikkeling over het jonge kind om zowel in de initiële opleiding als daarna de bekwaamheid van leraren te vergroten.

Voor de pabo's en Sardes was dit aanleiding om in het najaar van 2011 een project te starten over de ontwikkeling van gemeenschappelijke uitgangspunten voor het opleidingsprogramma 'het jonge kind' binnen de lerarenopleidingen basisonderwijs. Dit project is een onderdeel van het traject Vversterk in de opleiding dat in 2007 is gestart met het doel VVE een krachtiger plek te geven in de pabo en in de opleiding tot onderwijsassistent. Inmiddels is de doelstelling opgerekt tot aandacht voor de brede ontwikkeling van het jonge kind in de opleiding.

Deze brochure is een van de eerste producten van het project. Een redactiecommissie met vier vertegenwoordigers van pabo's denkt mee over de producten. Zij wijzen op goede ideeën, good practices en verbetering van teksten. Om alle pabo's te informeren, zullen alle producten verschijnen op www.paboweb.nl.

Het project is erop gericht om inhoudelijke uitgangspunten te ontwikkelen voor alle ontwikkelingsaspecten van het jonge kind met de volgende doelen:

- ordening aanbrengen in de kennis over het jonge kind,
- het delen en ontsluiten van kennis en ervaring,
- inspiratie bieden,
- 'good practices' beschrijven.

Dit alles voor en door pabo's.

In 2011/2012 zijn er vier pabo's bezocht: Pabo Groenewoud in Nijmegen, Christelijke Hogeschool Ede, de Haagse Hogeschool en Pabo Zuyd (De nieuwste pabo) in Limburg.

In deze brochure treft u interviews aan met de mensen die in de betreffende opleidingen verantwoordelijk zijn voor het onderwijs over jonge kinderen. Tevens is een interview opgenomen met Caroline Gravesteijn, nieuwe lector 'Het jonge kind' aan de iPabo in Amsterdam. Er spreekt betrokkenheid en enthousiasme uit en er worden allerlei vragen aan de orde gesteld over de specialisatie van het jonge kind. Dit alles biedt collega-instellingen een kijkje in de keuken van een aantal pabo's en laat zien hoe er binnen de opleidingen hard wordt gewerkt aan de invulling van de specialisatie 'Het jonge kind'.

De brochure sluit af met de overeenkomsten en verschillen die we aantreffen tussen de pabo's. Deze leveren voldoende aanleiding voor een inhoudelijke discussie. In de praktijkbeschrijvingen kijken we mee over de schouder van de pabo's naar de ontwikkeling van de specialisatie 'Het jonge kind'. Wij hebben dat 'georganiseerd afkijken' genoemd...

Dominique Hoozemans

Voorzitter LOBO (Landelijk Overleg Leraren-
opleidingen Basisonderwijs)

'Toetsen is niet verboden!'

Carolien Gravesteijn

Een gesprek met Carolien Gravesteijn, lector Het jonge kind aan de iPabo

Frank Studulski

In een AC Restaurant aan de A4 spreken we met Carolien Gravesteijn, aankomend lector het Jonge kind aan de iPabo in Amsterdam. Carolien is per 1 april 2012 aangetreden als lector: daarvoor was zij hoofd onderzoek aan de Haagse Hogeschool. In 2010 promoveerde ze op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen en jongeren in school (Programma's voor Levensvaardigheden op school; Skills for life programs in school).

Momenteel bereidt Carolien zich inhoudelijk goed voor op het lectoraat: ze oriënteert zich op de kennis van het jonge kind bij de pabo's (praktijk, wetenschap en literatuur). Haar specialisatie is de combinatie van de cognitieve en de sociale en emotionele ontwikkeling van kinderen. Het valt haar op dat er in de onderwijspraktijk nog weinig wordt ingezet op ouderbetrokkenheid, terwijl uit literatuur blijkt dat de ontwikkeling van jonge kinderen het beste wordt gestimuleerd als er een goede samenwerking is tussen scholen en ouders.

De leeftijdsafbakening van het jonge kind vindt ze geen discussie waard. Voor de ontwikkeling van kinderen moet je kijken naar de verschillende ontwikkelingsaspecten: zowel cognitief als sociaal en alles wat daar tussen zit. Dat sluit aan bij de meervoudige intelligentie benadering van Gardner. Iedereen speelt daarin een rol: ouders, leerkrachten, klasgenoten en anderen. Ieder vervult die rol op andere wijze en speelt op verschillende manieren in op verschillende vaardigheden.

In het continuüm van enerzijds 'programme-richt' en anderzijds 'kindvolgend' zit Carolien 'ergens in het midden': kinderen helemaal vrij laten levert weinig op, omdat kinderen regels

en structuur nodig hebben. Hierbij is het wel van belang dat er uitleg wordt gegeven waarom er bepaalde regels zijn. Je moet als professional aan kunnen geven wat van kinderen verwacht mag worden en op welk moment. Daarom is Carolien niet tegen toetsen. Door kinderen te toetsen worden zij op gestructureerde en gevalideerde wijze gevolgd om hen vervolgens - en dat vindt zij met name van groot belang - gericht te helpen als ze ondersteuning nodig hebben. Hierbij benadrukt Carolien dat het van belang is kinderen zowel op cognitief als op sociaal-emotioneel gebied te volgen. Niet alleen omdat beide groepen vaardigheden van belang zijn in het leren en het leven, maar ook omdat ze elkaar versterken of juist verzwakken. Wel vindt ze het van belang dat dit toetsen met mate gebeurt - bijvoorbeeld door te observeren en ongedwongen te toetsen - en alleen om te bepalen hoe je de kinderen verder kunt helpen in hun ontwikkeling en niet om hen 'af te rekenen'. De praktijk is dat toetsen vaak worden gebruikt om oordelen te vellen. De hype die er rondom toetsen is ontstaan (met als voorbeeld de Citotoets) brengt veel stress met zich mee. Dat is niet goed. Carolien vindt het verbazingwekkend dat het Cito zo weinig aandacht besteedt aan de sociaal-emotionele

en de morele ontwikkeling van kinderen. Voor een compleet en betrouwbaar beeld van een kind op school zouden ook deze vaardigheden in toetsen moeten worden opgenomen.

Belangrijke thema's voor het jonge kind

Carolien noemt een aantal onderwerpen rond de ontwikkeling van het jonge kind, waar ze zich de komende periode op wil richten.

De leerkracht

De leerkracht is natuurlijk een belangrijke doelgroep. Doel van de lectoraten is om kennisproductie en kenniscirculatie te bewerkstelligen. De lector heeft de opdracht om:

- nieuwe kennis te ontwikkelen
- actueel en recent onderzoek te vertalen naar de onderwijs- en beroepspraktijk.

Het streven is om docenten van de pabo, maar ook de leerkrachten in spe, kennis aan te reiken, zodat leerkrachten met onderbouwde kennis voor de klas staan. Dat vereist ook dat leerkrachten zich bijtijds bijscholen. De academische pabo's zijn mooi, maar de vraag is natuurlijk: wat is er nog nodig om het kennisniveau van de pabo's over de volle breedte te versterken? Vier jaar opleiding moet in principe genoeg zijn, maar je moet het wel zien in relatie tot nascholing en levenslang leren. Daar mogen we ambitieus in zijn.

Effectieve aanpakken

Er zijn veel verschillende programma's en praktijken in omloop om de ontwikkeling van kinderen te bevorderen. Het is belangrijk dat wordt aangetoond wat de programma's

allemaal doen. Dit gebeurt nog onvoldoende. Opvallend is ook dat interventies waarvan aangetoond is dat ze effectief zijn, lang niet altijd in de praktijk worden gebruikt. Carolien is echter niet helemaal van de 'harde lijn'. Er is ook kritiek op de praktische toepassingsmogelijkheden van bijvoorbeeld evidence based onderzoek. Carolien vindt het bijvoorbeeld ook belangrijk om stil te staan bij de vraag wat een interventie effectief of juist niet effectief maakt. Het kan bijvoorbeeld dat een programma geen effecten laat zien doordat het niet goed is geïmplementeerd of doordat de uitvoerder van het programma onvoldoende is opgeleid. Vanuit maatschappelijk en financieel oogpunt is dat belangrijk om te weten. De effectiviteitsvraag speelt ook bij community based en centre based programma's in de voor- en vroegschoolse educatie. De community based programma's blijken te werken, eigenlijk is het de combinatie van centre based en community based programma's die goed werkt, maar de praktische neiging is om naar centre based programma's te gaan.

Het is ook een belangrijke taak van een lector om in samenwerking met de universiteit te kijken naar nieuwe ontwikkelingen en een vertaling te maken van onderzoek naar de praktijk. Universiteiten en hogescholen kunnen elkaar aanvullen: de universiteit richt zich op het ontwikkelen van kennis in het algemeen en de hogeschool op kennisontwikkeling ten behoeve van het handelen van professionals. Een lector moet alert zijn op de ontwikkelingen in en vragen vanuit de praktijk en de maatschappij. Juist die onderwerpen zijn aanleiding voor onderzoek en moeten worden vertaald naar de opleiding. Maar

een lector heeft ook de taak om universitair onderzoek te vertalen ten behoeve van de beroepspraktijk. Pabostudenten en -docenten zullen betrokken worden in onderzoek. Het is de bedoeling om samen met studenten en docenten onderzoek op te zetten, artikelen te analyseren, te beoordelen en te schrijven en hen te betrekken bij het uitvoeren van onderzoeken.

De iPabo heeft zelfs een praktijk- en observatieruimte waar ook kinderen komen: het Expertise Centrum Jonge Kind (ECJP). Dit is van belang omdat hier kinderen worden geobserveerd en onderzoek wordt gedaan. Hier komt kennis uit voort die kan worden gebruikt in het onderwijs en in de maatschappij.

Ouderbetrokkenheid

De betrokkenheid van ouders is een belangrijk thema. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat leerkrachten het moeilijk vinden om met ouders te communiceren. Ouders zijn mondiger geworden. Bovendien leven we in een tijd waarin er weinig mis mag gaan met 'onze' kinderen. Er wordt veel van kinderen verwacht, maar tegelijkertijd worden zij behandeld als het centrum van de wereld, zoals Louis Tavecchio (emeritus hoogleraar pedagogische aspecten en kwaliteit van kinderopvang) stelt.

Ouders hebben uiteraard het beste met hun kinderen voor, maar hun beschermende houding veroorzaakt ook dat ouders snel en heftig in de verdediging gaan als het om hun kind gaat. In de praktijk is de dynamiek tussen leerkracht en ouder niet altijd makkelijk, vooral ook omdat ouders en leerkrachten soms in een ongelijke verhouding tot elkaar staan. Er kan een wereld van verschil zitten tussen een

ouder van 40 jaar en een leerkracht die net van de pabo komt (26 jaar).

Toch zou het interessant zijn als ouders en leerkrachten samen, als educatieve partners, zoeken naar oplossingen voor problemen in het opvoedingsproces. De opvoeding van kinderen is enerzijds steeds meer uit handen gegeven aan scholen en andere instanties, maar tegelijkertijd wordt er ook steeds meer van ouders verwacht, vooral als het gaat om het bevorderen van de cognitieve vaardigheden. Op dit gebied zijn ouders echter lang niet altijd deskundig. Niet alle ouders weten bijvoorbeeld op welke manier je een kind het beste kunt helpen bij spelling of wat een effectieve manier is om kinderen te enthousiasmeren voor het lezen. Misschien is het een goed idee als ouders hiervoor instructies krijgen.

Hersenontwikkeling

En ander onderwerp dat sterk in de belangstelling staat is de hersenontwikkeling van het jonge kind. Professor Jelle Jolles gaat samen met de iPabo werken aan onderzoek naar hersenontwikkeling bij het jonge kind. Natuurlijk is onderzoek naar de hersenontwikkeling interessant, maar voor pabo's is juist de volgende stap van belang: hoe kun je interveniëren op basis van die kennis en wetenschap? Hoe kunnen pabodocenten die kennis over hersenontwikkeling gebruiken om hun studenten zo goed mogelijk voor te bereiden op hun toekomstige baan? En hoe kunnen leerkrachten deze kennis adequaat inzetten in de klas? Juist die vertaalslag naar het onderwijs en de educatieve omgeving is heel belangrijk, maar heeft nog onvoldoende gestalte gekregen.

Sociale media & nieuwsmedia

Aandacht voor (sociale) media is ook een onderwerp waaraan Carolien aandacht wil besteden. Dat is nog een braakliggend terrein. Zo kan bijvoorbeeld de iPad in het onderwijs worden ingezet. Uit eigen ervaring verwijst ze naar een school waar de kinderen allemaal met de iPad werken. Er zijn veel mogelijkheden, maar er is wat betreft het gebruik van (sociale) media tegelijkertijd sprake van een generatiekloof tussen ouderen en jongeren. Kinderen groeien op met ict en soms kan een kind van 2 jaar beter omgaan met de iPad en met spelletjes op de iPhone dan zijn ouders.

Er zijn op dit moment nog veel onzekerheden en angsten over het gebruik van (sociale) media; dat zou anders kunnen. Voor het lectoraat is het dan ook belangrijk dat er een informatieve en aantrekkelijke website komt, waarop onder andere nieuwe ontwikkelingen op dit gebied, meningen van deskundigen en wetenschappelijke en praktische informatie over het jonge kind te vinden zijn.

Meer mannen voor de klas

Een ander aandachtspunt is het aantal mannelijke studenten op de pabo. Carolien vindt het belangrijk dat kinderen te maken hebben met zowel mannelijke als vrouwelijke leerkrachten. Er is inmiddels de nodige kennis over verschillen in leren en leergedrag tussen jongens en meisjes en over de invloed van mannen en vrouwen in kinderopvang en onderwijs. Er zijn ook projecten op dat gebied zoals Paboys. Volgens Carolien is het belangrijk dat het beroep van leerkracht van jonge kinderen meer status krijgt. Dat is een belangrijke uitdaging, die hopelijk leidt tot meer mannelijke studenten op de pabo en meer mannen voor de klas.

Voor- en vroegschoolse educatie

Er is de laatste tijd veel aandacht voor en veel geïnvesteerd in VVE. Een belangrijke ontwikkeling. Onderzoeken laten echter geen overtuigende effectiviteit zien van VVE-programma's. Het is interessant om te bezien wat pedagogisch medewerkers en leerkrachten nodig hebben om een programma goed uit te voeren en wat een optimale (implementatie)context is voor de programma's. De onderzoeker in Carolien vindt het van belang dat er enige ordening en wetenschappelijke verantwoording komt voor de verschillende nu bestaande programma's.

Of kinderen door deze programma's beter gaan leren is een belangrijke vraag. Maar net zo belangrijk is de vraag of kinderen het leren door deze programma's ook leuker gaan vinden en of zij in sociaal en emotioneel opzicht van deze programma's leren. Het één kan immers niet zonder het ander. Resultaten van onderzoek moeten systematisch worden verzameld, zoals in de databank van het Nji (Nederlands Jeugdinstituut): bewezen en effectieve aanpakken, effectieve ingrediënten en informatie over effectieve implementatie en benodigde kwaliteiten van de uitvoerders van de programma's.

'Het jonge kind' als opleiding

De differentiatie 'jonge kind' is op veel pabo's in volle gang en natuurlijk zijn er nog zaken om over te discussiëren. Een van de onderwerpen is de indeling van teams. Op pabo's wil men breed inzetbaar blijven en dit is belangrijk en begrijpelijk. Toch zouden teams meer moeten ontstaan op basis van deskundigheid. Het is bijvoorbeeld aan te bevelen

dat toekomstige leerkrachten zich naast een brede oriëntatie meer gaan specialiseren, bijvoorbeeld in het jonge kind, en daarmee meer specialistische kennis krijgen over de ontwikkelings- en leerpsychologie van het jonge kind. Belangrijke vragen die hieraan vooraf gaan zijn: wat weten (toekomstige) leerkrachten over de ontwikkeling van het jonge kind? Wat zouden ze moeten weten? Waar liggen de hiaten en hoe kunnen pabo's daarop een antwoord geven?

In de praktijk blijkt dat jonge studenten nog niet altijd beschikken over een goede kennisbasis over het jonge kind. Carolien vindt het belangrijk om kennis over de ontwikkeling van het kind te versterken. Daar zal de leerkracht ook zijn positie in de school aan kunnen ontlenen. De leerkracht moet weten wat een kind kan, op welk moment hij dat kan en wanneer niet.

De opleiding van leerkracht voor het jonge kind kan nog veel winnen aan status. Nog teveel leeft er het beeld van 'de kleuterjuf, die de kinderen alleen maar bezighoudt'. Het is noodzakelijk dat het omgaan met jonge kinderen wordt beschouwd als een deskundigheid, omdat het juist heel belangrijke jaren zijn voor een kind. We moeten af van het beeld dat het allemaal niet zoveel voorstelt, het is juist heel belangrijk. Jonge kinderen zijn onze toekomst. Het is niet makkelijk om de status van dit vak te veranderen, maar het begint met de opleiding. De pabo's geven een antwoord op een maatschappelijke trend, waarin de aandacht voor het jonge kind meer op de voorgrond treedt.

Een ander thema dat speelt is de verschooling. Daar zijn zorgen over. Leerkrachten voelen de druk vanuit de middenbouw en ervaren dat zij in de onderbouw meer moeten streven naar cognitieve resultaten. Er leven zorgen over het teloorgaan van spel en van de aandacht voor de sociale, emotionele en morele ontwikkeling. Daar zal een evenwicht in gevonden moeten worden.

Zelf ook doelen stellen: de toekomst

Carolien is duidelijk over haar ambities. Over vier jaar wil ze een basis van kennis over en voor het jonge kind hebben ontwikkeld, die is geïmplementeerd in het onderwijs en in de maatschappij. Samen met de kenniskring wil ze een bijdrage hebben geleverd aan de kennisontwikkeling en de professionalisering van de leerkracht. De iPabo moet een expertisepunt voor het jonge kind worden waar anderen profijt van hebben. Het lectoraat wil een boegbeeld zijn voor het jonge kind.

Het jongere kind op Pabo Groenewoud Nijmegen (HAN)

Ria van Zeeland

We zijn op pabo Groenewoud in gesprek met Ria van Zeeland, coördinator van de specialisatie 'het jongere kind'. Op tafel ligt een gloednieuwe, glimmende folder met een beschrijving van het curriculum, waarin de specialisatie 'jongere kind en oudere kind' is opgenomen.

Ria vindt het van groot belang dat er een betere onderbouwing komt van het begrip spel. Spel - zowel vrij spel als meer doelgericht spel - is functioneel en belangrijk voor de ontwikkeling van het kind. Een leerkracht moet leren goed te observeren, waar nodig mee te spelen en te interveniëren in het spel van het kind. Maar dat vraagt een grote mate van professionaliteit. Er ontbreekt op het moment eigenlijk een soort 'taal' om met docenten en studenten te spreken over de verschillende aspecten van spel. Een nadere ontwikkeling van een begrippenkader, de onderbouwing van de functionaliteit van spelen en de didactische competenties die dat ondersteunen, zijn daarom opgeven voor de komende tijd.

De functionaliteit en de begeleiding van spel zijn belangrijke onderdelen van het curriculum van pabo Groenewoud. We beschrijven eerst de ontwikkeling van de opleiding.

Organisatie van de opleiding

Sinds het schooljaar 2010-2011 heeft de pabo een nieuw curriculum, waarmee de specialisatie is geformaliseerd. Voorheen was er een periode in de opleiding waarin het jonge kind voor alle studenten centraal stond. Nu is dat anders. Er zijn twee specialisaties: een specialisatie 'jongere kind' (groep 1-4, met aandacht voor VVE) en een specialisatie 'oudere kind' (groep 5-8, met aandacht voor schoolkeuze voortgezet onderwijs).

Het curriculum bestaat uit drie onderdelen:

- Generieke onderdelen.
- Deels generieke en deels specifieke onderdelen.
- Specifieke onderdelen, waarin de student werkt aan doelen / inhouden betreffende het jongere of het oudere kind.

Het gebouw van Pabo Groenewoud

Het curriculum op hoofdlijnen

	Periode 1	Periode 2	Periode 3	Periode 4
Jaar 1	Leraar worden A: verdiepen in het (leren van het) beroep	Expressie en communicatie	Verdiepen binnen taal	Kinderen onderzoekend laten leren
	Leraar worden B: kennis ophalen	Kennismaken met kinderen	Verdiepen binnen rekenen	Leraar worden?!
Jaar 2	Ontwikkeling van kinderen in kaart brengen	Beschouwen, geloven en vieren	Onderwijs afstemmen op ontwikkeling van kinderen	
	Taal: denken en werken vanuit leerlijnen	Rekenen: denken en werken vanuit leerlijnen	Leren door samen hardop te denken	Thematisch onderwijs ontwerpen
Jaar 3	Lesgeven aan kinderen met speciale onderwijsbehoeften		Minor	
	Wereldwijd bewegen met kinderen	Professional zijn in een groter geheel		
Jaar 4	Doorgroeien tot startbekwaamheid			

Wit is generiek, lichtgrijs is deels generiek, deels specialisatie en donkergrijs is specialisatie

Het eerste jaar richt zich op een algemene kennismaking met de gehele basisschool. De student sluit het jaar af met een meesterproef, waarin onder meer de keuze voor het jongere of oudere kind wordt onderbouwd. Vanaf het tweede semester van het tweede jaar komen vooral de specifieke inhoud van de specialisatie aan bod. In het eerste deel van het tweede jaar zitten de specialisatiestudenten voor een groot deel van de dag bij elkaar, maar in het tweede deel van het jaar komen de specialisaties in een eigen groep bij elkaar. In het derde jaar volgt een deels generiek / deels specialisatiesemester en een minorsemester, die sommige studenten in het buitenland doen. In het vierde jaar lopen studenten het hele jaar stage in hun eigen specialisatie.

In de studieloopbaanbijeenkomsten zitten de specialisten jongere en oudere kind samen. Op die momenten staat de dynamiek van de basisschool weer meer op de voorgrond en functioneert de groep steeds meer als basisschoolteam.

Thematieken die in het eerste jaar zijn behandeld komen in alle jaren weer terug. Er wordt concentrisch gewerkt.

De keuze voor het invoeren van specialisaties is mede ingegeven door de wens van het veld. Reden voor de herziening van het curriculum was dat de opleiding te weinig diepgang had, een signaal dat de opleiding zowel kreeg vanuit het veld als vanuit de opleiding zelf. Een collega verwoordde het als

volgt: “Men wilde studenten leren zwemmen in het pierenbadje.” Ook studenten gaven aan dat ze zich onvoldoende bekwaam voelden om goed onderwijs aan jonge kinderen te verzorgen. Het aantal wetenschappelijke publicaties over het belang van kwaliteit in de benadering van jongere kinderen neemt nog steeds toe.

Naast deze signalen waren er andere inhoudelijke vernieuwingswensen, zoals opbrengstgericht werken, verbetering van de opleidingsdidactiek en aandacht voor de één-zorg-benadering. Dat alles tezamen was reden om het curriculum opnieuw in te richten. Vanaf het begin van dit opleidingsjaar (2011-2012) is er een nieuw programma met daarin de specialisaties. Soms lijkt dat op ‘verbouwen terwijl de verkoop doorgaat’ en het is een kwestie van steeds zoeken naar de juiste vorm. De pabo heeft een lerende cultuur.

Het positieve gevolg van de specialisatie is niet alleen dat er meer tijd is voor verdieping, maar vooral het samenwerken in een homogene groep voor het jongere kind werkt stimulerend. De studenten in de groep zitten allemaal met dezelfde vragen, dilemma’s en uitdagingen. Bovendien is het verkennen van en werken aan de doorlopende lijn, bijvoorbeeld de overgang van voorschool naar vroegschool en van groep 2 naar groep 3, natuurlijk en betekenisvol.

In het eerste jaar bereiden studenten zich voor op hun keuze. In studieloopbaanbegeleiding is dit een steeds terugkerend aspect. Vanuit de stagegroep maken de studenten uitstappen naar de onderbouw en bovenbouw met opdrachten om deze leeftijds-

groepen en hun onderwijs te verkennen. Maar er is bijvoorbeeld ook een ‘onderdompelingsdag’, waar onder andere met mensen uit het veld en oudere studenten beelden, verhalen en praktijkportretten worden getoond en ervaringen in de onder- of bovenbouw worden verteld. Daarnaast gebruikt de student een analyse-instrument om helder te krijgen waar zijn of haar voorkeur naar uitgaat.

Het maken van een bewuste keuze is belangrijk. Daarvoor is veel aandacht. Toch wordt het op dit moment nog als een probleem ervaren dat studenten niet altijd bewust kiezen voor een specialisatie, maar dat meer doen op basis van beelden die zij hebben van een bepaalde leeftijdsgroep of puur intuïtief. De student vindt bijvoorbeeld het rekenen in groep 7 en 8 zelf moeilijk en kiest daarom voor het jongere kind. Of de student denkt dat je met kleuters geen interessante gesprekken kunt voeren en kiest daarom voor het oudere kind. Het is voor studenten vaak niet duidelijk dat het werken met jongere kinderen juist vereist dat je je kennis en vaardigheden wendbaar en creatief kunt inzetten. Het risico bestaat ook nog steeds dat studenten via de mbo-route en de opleiding klassenassistent kiezen voor het jongere kind en daarmee, in hun beleving, een ‘makkelijke route’ kiezen. Het is lastig om vast te stellen of studenten de keuze maken op basis van affiniteit of op basis van de zich ontwikkelende bekwaamheid. Het is de wens van de pabo om dat keuzeproces nog beter te begeleiden.

Onderliggende visies

De pabo is geen aanhanger van een specifiek onderwijskundig concept, zoals OGO, Reggio

Emilio of EGO, maar er is wel een duidelijke, onderliggende oriëntatie op de constructivistische zienswijze. In de praktijk ligt dat dicht bij ontwikkelingsgericht werken.

De pabo vindt dat de studenten kennis moeten maken met verschillende benaderingen en dat je daar als pabo boven moet staan. Er worden in het aanbod van de specialisatie 'jongere kind' veel materialen gebruikt die verwant zijn met ontwikkelingsgericht werken. In het kleuterlokaal hangt ook de bekende doelencirkel van OGO. Maar ook in de lokalen van natuur en techniek en oriëntatie op de wereld kom je die tegen. Toch vinden de docenten van de pabo gezamenlijk dat er niet echt een keuze moet worden gemaakt voor één concept. De onderwijspraktijk op de basisschool is immers ook een mix van verschillende benaderingen die uit verschillende richtingen worden 'geleend'. Tijdens de opleiding verdiepen studenten zich dan ook in verschillende benaderingen. Het is belangrijk dat de student een eigen visie ontwikkelt én zich daarbij bewust is van de verschillen die er zijn in schoolcontexten.

Studenten werken met een digitaal portfolio. Voorheen is dit instrument gebruikt als begeleidings- en als beoordelingsinstrument. Op dit moment gebeurt dit minder intensief en ligt het accent op het presenteren middels het portfolio. Echt reflecteren op de eigen voortgang en ontwikkeling is heel belangrijk. De komende tijd zullen de verschillende manieren waarop studenten reflectievaardigheden ontwikkelen, opnieuw op elkaar worden afgestemd. Daarbij wordt ook het portfolio betrokken. Vooral in de loop van het tweede jaar, met name door de stage, geven studenten zich meer rekenschap van hun professio-

neel gedrag. Het is heel boeiend om dan met hen kritisch naar hun eigen ontwikkeling te kijken: 'In welke mate ben ik / voel ik me (al) specialist?'

Ontwikkeling van het curriculum

In de folder van pabo Groenewoud staan vijf kenmerken van de opleiding:

- Het is de persoon die ertoe doet; persoons- en beroepsvorming gaan hand in hand.
- Leren doe je zelf én samen; we zijn een lerende organisatie.
- Ruimte om te creëren: uitdagingen aangaan en jezelf laten zien worden gestimuleerd.
- Diepgang en kwaliteit: echt iets leren vraagt om intensieve leerervaringen, inhoudelijke diepgang en verbondenheid.
- Betrokken op de samenleving: regionaal, nationaal en internationaal.

Ria van Zeeland: "We hebben gekozen voor ontwikkelgroepen waar verschillende leergebieden samenwerken aan één beroepstaak. Een beroepstaak is bijvoorbeeld 'thematisch onderwijs ontwerpen'. Dat betekent dat de verschillende betrokkenen met elkaar moeten overleggen wat dat betekent voor hun vak en hoe ze kunnen bijdragen. Doelen die voor de hele beroepstaak gelden, zijn daarbij richtinggevend. Bij jongere kinderen gaat het voornamelijk om 'betekenisvolle samenhang'. De didactiek vanuit een constructivistische benadering is daarbij eigenlijk leidend. Op de pabo werken docenten ook thematisch. We verwachten dat studenten - mede doordat ze het op de pabo 'ondergaan' - dat ook in

hun stage kunnen laten zien. Als studenten bijvoorbeeld klassikale lesjes ontwikkelen met enkel rekendoelen, dan is dat reden voor een ernstig gesprek. Het laat namelijk noch samenhang noch betekenisvolheid zien. Eigenlijk worden daarmee de didactische randvoorwaarden gegeven. Dat we hierbij ook afhankelijk zijn van de stagescholen, is duidelijk. We kunnen deze uitgangspunten niet opleggen aan de basisschool.

Voor het jongere kind beginnen we in januari (2012) met een opening van een halve dag rondom spel. Dit is ook een voorbeeld van samenwerking tussen leergebieden. Alle betrokken docenten van de verschillende leergebieden hebben meegedacht over het doel van deze activiteit. Ook in de lessen die volgen op de 'speldag' besteedt iedere vakdocent hieraan aandacht. Studenten ervaren op die manier dat spel niet voorbehouden is aan Pedagogiek en Onderwijskunde maar dat spel in ieder leergebied/vak belangrijk is. Daarmee wordt tevens aangegeven dat deze samenhang ook van de studenten wordt verwacht."

Steeds wordt de koppeling gelegd tussen kennis en praktijk. Studenten zitten tijdens hun stage langere tijd in dezelfde groep, waardoor ze een beter begrip krijgen van de behoeften en de dynamiek in die groep. Door de vertrouwdheid in de groep, ontstaat er een basis om afgestemd thematisch te kunnen werken. Daarmee ontwikkelt zich ook het vertrouwen in eigen kunnen om pedagogisch en didactisch te variëren. Aandachtspunt is dat deze werkwijze heel goed past bij groep 1 en 2, maar in de praktijk niet altijd bij de groepen 3 en 4. Groep 3 werkt soms nog wel thematisch, maar in groep 4 worden de vakken belangrijker. Kinderen hebben ook andere behoeften. De docenten van de pabo moeten hiermee

rekening houden zonder de uitgangspunten te verloochenen. Ook hier ligt een werkpunt voor de ontwikkelgroepen. De basisschool zou op een of andere manier meer gesprekspartner moeten kunnen worden.

Bijzonder in deze is de 'Inspiratiegroep jongere kind Pabo Groenewoud', die bestaat uit leerkrachten van de onderbouw, medewerkers van de peuterspeelzaal en directieleden van basisscholen uit de regio. De groep is ontstaan naar aanleiding van een inspiratiedag over het jongere kind en komt ongeveer zes keer per jaar samen. In die bijeenkomsten staat de kwaliteit van het onderwijs aan jongere kinderen centraal. Het is een intermediair tussen de praktijk en de opleiding. In deze groep worden over en weer verwachtingen en mogelijkheden uitgewisseld. Dat is belangrijk voor de leerkrachten van de scholen, maar ook voor de pabo. Beide partijen leren er veel van.

De pabo is eigenlijk voortdurend in ontwikkeling. Steeds worden er weer nieuwe onderwerpen genoemd waar samen aan gewerkt moet worden. Zo is er het onderwerp 'kwaliteit van de leeromgeving'. Ria: "We hebben een rijk ingericht lokaal, maar dat kan véél meer en door meer docenten worden gebruikt. Daar zijn we nog mee bezig. Het curriculum is in ontwikkeling, dat is intensief, maar ook leerzaam."

VVE in het curriculum

VVE wordt in het eerste jaar behandeld als één van de landelijke ontwikkelingen. De studenten moeten - zelfgekozen - artikelen lezen over verschillende ontwerpen, waaronder dit

Speelmateriaal in het kleuterlokaal

onderwerp. Het is een eerste globale verkenning. In het tweede jaar gaan de studenten verdiepen. Het accent ligt dan op de verdieping van de kennis van ontwikkelingspsychologie. Het gaat daarbij om de ontwikkeling van kinderen van 3 tot 8 jaar.

Voor de ontwikkelingspsychologie wordt gebruikgemaakt van Helma Brouwers *Kiezen voor het jonge kind* (2010). Dit is het handboek voor de studenten van de specialisatie 'jongere kind'. Daarnaast staat *Ontwikkelingspsychologie* van Feldman op de lijst. *'Het begint met kijken en luisteren'* (Jenthe Baeyens, 2011) is een - niet verplichte- bron. Bij een nadere bestudering van het curriculum vond men dat ontwikkelingspsychologie te mager is verwerkt. Er is meer nodig omdat dit de basis is. Het gaat daarbij vooral om kennis en toepassing van deze kennis.

Daarnaast moeten de studenten naar een voorschoolse voorziening (opvang of peuterspeelzaal) die samenwerkt met hun stageschool. Ze doen in feite een onderzoek naar de doorgaande lijn op de stageschool. De VVE-programma's worden op de pabo theoretisch aangeboden, maar gaan pas leven voor de studenten tijdens de stage. Door de ervaringscontext komen er dan vragen van studenten, waarmee de pabo vervolgens aan de slag gaat om verdieping aan te brengen.

Een groep van acht pabodocenten volgde in het verleden een tweedaagse training in het kader van *Vversterk*. Dat gaf veel verdieping en inspiratie, maar in de opleidingspraktijk leeft het nog niet altijd bij de medewerkers. Omdat de voorschoolse periode voor veel docenten nieuw is, is het hierbij nog belangrijker dat ze de eigen ontwikkeling volgen en zich

steeds afvragen: 'Doen we nog wat we willen doen?' Een groot pluspunt van de tweedaagse is dat *samen* wordt besproken welke kennis en vaardigheden een specialist 'jongere kind' nodig heeft.

Spelen

Ria maakt zich zorgen over een volwaardige waardering van de functie van spelen in de opleiding en in de praktijk. De afgelopen jaren is spelen in de discussies echt náást leren komen te staan. Door de opkomst van opbrengstgericht werken en de verwarring die daardoor voor groep 1 en 2 is ontstaan, lijkt het soms alsof spelen – zowel vrij spel als begeleid spel - een beetje aan de kant is geschoven. Het lijkt alsof spel niet doelgericht kan zijn. Wanneer er doelen worden benoemd, is spel vaak verengd tot 'leren in een speels jasje'.

Op deze pabo zijn docenten overtuigd van de waarde van spel voor jonge kinderen. Het is nu belangrijk dat collega's en studenten een taal ontwikkelen om te duiden wát kinderen leren door te spelen. Het is een belangrijke

competentie van onderbouwleerkrachten om te kunnen observeren en op de juiste momenten te kunnen interveniëren. Studenten leren vast te stellen en te benoemen waarom spelen op zich waarde heeft. Het is vooral van belang met studenten en opleiders beter te reflecteren op speelleersituaties. De rol van de leerkracht is in die situaties van groot belang, omdat die op een juiste manier moet stimuleren, interveniëren, voorsorteren..... Dat geldt voor de leerkracht op de basisschool, maar óók voor de docent op de pabo. Pabo-studenten moeten 'speelse' situaties kunnen herkennen en duiden. Ze moeten leren de condities te manipuleren en moeten weten dat ze hiermee de ontwikkeling van kinderen stimuleren. Dat betekent ook dat vakdocenten op de pabo een gemeenschappelijke 'taal van het spelen' zullen moeten ontwikkelen; een héél interessant werkpunt voor de toekomst!

De plaats van het jonge kind op de pabo

Al is er nu een curriculum voor de specialisatie 'jongere kind', volgens Ria is dit nog volop in ontwikkeling. Ook in de hoofden van de docenten van de pabo verandert het beeld van hun eigen rol. Dat kost tijd. Docenten vinden de specialisaties 'jongere kind' en 'oudere kind' belangrijk, maar willen ook graag generalist blijven. Dat speelt natuurlijk ook in basisscholen, waar men de leerkracht graag ook in een andere groep aan het werk wil kunnen zetten, bijvoorbeeld als het personeelsbeleid daartoe dwingt.

Er wordt op deze pabo dus niet echt met een organisatorisch verband (team) voor het jongere kind gewerkt. De betrokkenheid bij het curriculum voor het jongere kind wordt

gevormd door deskundigheid dwars door de leergebieden heen. De docenten vinden het belangrijk dat er over en weer klankborden beschikbaar zijn; men wil met elkaar blijven praten over de vraag hoe het onderwijs aan jongere kinderen eruit zou moeten zien. Men vraagt om reflectie en samenwerking. Dat getuigt van een lerende cultuur, een lerende organisatie.

Uitdagingen

Het curriculum is in 2011 in een nieuwe jas gestoken, dus daar liggen nog uitdagingen. "Het is nog niet af, maar dat accepteren we. Ook het keuzeproces van studenten voor de specialisaties is een uitdaging. Het is belangrijk dat zij een bewuste keuze maken en zichzelf ook daadwerkelijk zien als een professional op het gebied van het jonge kind. Dat heeft ook te maken met trots op het beroep en beroepsidentiteit. Daarnaast blijft het een uitdaging om het begrip spel te ontrafelen, te duiden en beter te beschrijven. En ook behoeft de verbreding naar de voorschoolse periode aandacht. Er is nog genoeg te doen en jonge kinderen zijn dat dubbel en dwars waard!"

Het jonge kind op de Haagse Hogeschool

Annemarie Dek

Op de Haagse Hogeschool spreken we met Annemarie Dek, coördinator van de kleuterspecialisatie in het derde jaar van de pabo. In de opleiding komen de oude kennis en praktijk ('klos') en nieuwe theorieën samen. De combinatie van theorie en praktijk is daarbij belangrijk.

De essentie is het leren kijken naar jonge kinderen: niet alleen kijken naar kinderen en volgend zijn, maar een rijke leeromgeving maken, waardoor kleuters geprikkeld worden om uit zichzelf te gaan onderzoeken, praten, spelen en dus leren. Studenten worden er zelf ook enthousiast van als ze zien dat hun handelen zoveel effect heeft op de kinderen.

De organisatie van de opleiding

De aandacht voor het jonge kind is verdeeld over de vier jaren van de pabo. In het eerste jaar krijgen de studenten hierover gedurende een kwartaal colleges en lopen zij stage bij jonge kinderen. De student geeft dan verschillende lessen, bijvoorbeeld een les aan een kleine of de hele groep van maximaal 30 minuten. In het tweede jaar hebben de studenten 13 stagedagen in vijf maanden bij de kleuters. Studenten geven dan meer lessen per dagdeel. Het zijn steeds twee dagen stage achter elkaar.

In het derde jaar zitten in totaal tussen de 75 en 100 studenten. In dit jaar werken de studenten eerst aan een minor, waarin zij een theoretisch onderzoek doen. Vanaf februari zijn er weer stages en colleges, dan hebben ze hun specialisatie gekozen. Bij de kleuterspecialisatie volgen de studenten colleges over specifieke activiteiten voor jonge kinderen, zoals bewegingsonderwijs, poppenspel en gesprekstechnieken, bijvoorbeeld de kleine kring.

We maken vanaf het eerste leerjaar van de pabo onder andere gebruik van literatuur van F. Janssen-Vos, *Onderwijs aan het jonge kind, een vak apart* door W. Bossch en C. Boomsma. Later bij de specialisatie kleuters wordt ook *Kleine ontwikkelingspsychologie* van Rita Kohnstamm gebruikt.

Studenten kunnen kiezen voor groep 1-2, 3-4-5 of 6-7-8. De specialisatie kleuters werkt met een eigen curriculum, dat een wezenlijk andere inhoud heeft dan de specialisaties midden- en bovenbouw voor de groepen 3 t/m 5 en 6 t/m 8. Hierdoor wordt specifieke kennis over de kleuterdidactiek aangeboden.

Het gebouw van de Haagse Hogeschool

Er is aandacht voor praktische onderdelen, zoals pedagogisch klimaat, de inrichting van het lokaal, het belang van heterogene groepen, observeren en het leerlingvolgsysteem, verbeteren van bouwen, muziek, opzegversjes, poppenspel, maar ook theorie zoals historische pedagogiek.

Tijdens het laatste en vierde jaar neemt de stage een grote plaats in, de leerkringen zijn wekelijks en studenten werken onder andere aan een project in een team, zoals ze in een basisschool zouden werken. Gezamenlijk wordt er aan een thema gewerkt, zoals ICT of kunst in school. Daarnaast zijn er gedurende alle jaren de leerkringen, waarin de studenten ervaringen uitwisselen onder andere over de stage, het digitaal portfolio en elkaar ondersteunen en op ideeën brengen. Er is voor de studenten al met al een grote afwisseling van werkvormen: hoorcolleges, werkgroepen, leerkringen en stages.

Andere belangrijke bronnen voor het werken met kleuters zijn de uitgangspunten van ontwikkelingsgericht onderwijs en onder andere publicaties van Sienneke Goorhuis-Brouwer. Ontwikkelingsgericht werken ligt eigenlijk het dichtst bij de favoriete benadering, zeker voor de kleuter. Dat vraagt veel van de professionaliteit van de leerkracht. Annemarie: “Ik ben het eens met de waarneming van Goorhuis-Brouwer dat op scholen de focus op lezen en schrijven te jong wordt ingezet. Mondelinge en schriftelijke taalontwikkeling zijn bij kleuters nog gescheiden.”

Mensen denken dat kinderen meer gaan leren als schriftelijke taal heel jong wordt geïntroduceerd. Het is belangrijk om de brede belangstelling en ontwikkeling te stimuleren. Je zou meer moeten kijken naar waar kleuters

nieuwsgierig door worden, naar wat kinderen wel kunnen en niet zozeer naar wat ze niet kunnen. We zien op achterstandsscholen vaak een verschaald aanbod met weinig aandacht voor bewegingsonderwijs en muziek, bouwen, spelen en creatieve technieken. Je moet er rekening mee houden dat bepaalde kinderen, met name kinderen in achterstandssituaties, sociaal kapitaal ontberen (ook hun ouders, door bijvoorbeeld negatieve schoolervaringen). Het is juist belangrijk dat leerkrachten en leidsters die werken met jonge kinderen de nieuwsgierigheid prikkelen.

De keuzeverhouding voor het jonge kind en het oudere kind is ongeveer 20/80 procent. Het aantal ECTS punten is gelijk verdeeld met het oudere kind. De belangstelling van jongens voor het jonge kind is nog steeds heel klein (3 van de 15 = 20%).

Het jonge kind op de agenda

De indeling van het curriculum is van bovenaf bepaald, rekening houdend met de fasen waarin de student zich ontwikkelt, samenwerking in Educom verband, Dublin descriptor en enzovoort. Ontwikkelingsgericht opleiden, diversiteit en kleurrijk burgerschap in de grote stad, zijn speerpunten van de opleiding.

Dat de opleiding voor kleuterleidsters vroeger een mbo-opleiding was, werkt tot vandaag door op de basisscholen. Volgens Annemarie is het jammer dat de kleuterleidsters van toen het belang van de specifieke didactiek niet voldoende duidelijk hebben kunnen maken. Er zou meer aandacht moeten zijn voor het ‘kweken’ van een nieuwsgierige houding bij kinderen, te beginnen bij kleuters.

Annemarie: “Als je een heel inspirerende leerkracht bent, kun je bij kleuters hun nieuwsgierigheid stimuleren. Door materialen aan te bieden, vragen te stellen, spel uit te lokken kun je heel veel doen en te weten komen. Als je dit goed doet, dan kun je bij kinderen het ‘ik wil het weten’, of ‘mag ik het zelf doen’ stimuleren. Als je goed kijkt naar een kind, ‘zie’ je wat het niveau van het kind is. Als je weet wat het ontwikkelingsperspectief is, zou de observatie de basis voor je vervolgcactiviteit moeten zijn. Dat is wat we de studenten proberen te laten ervaren. Dat vraagt veel oefening in het kijken naar kinderen en in het handelingsgericht leren werken. De leerkracht of student moet het spel stimuleren door mee te spelen en het te faciliteren met bijvoorbeeld materialen. Dat vraagt van de studenten dat ze materialen aanschaffen en aanbieden: thematisch materiaal om een rijke leeromgeving aan te bieden. Vooral de studenten die de specialisatie hebben gekozen zijn daar goed in geworden. In het kader van *The blockparty* waarbij wereldwijd aandacht voor spel en bouwen wordt gevraagd, werken we met de studenten aan een onderzoek: hoe kunnen we de kwaliteit van het bouwen in de blokkenhoek verbeteren? Hier zijn prachtige resultaten geboekt, alleen al door een opgeruimd blokkenaanbod, het toevoegen van spel materiaal en gerichte vragen en opdrachten.

De studenten maken kennis met de verschillende VVE-programma's door in het tweede leerjaar na een hoorcollege in kleine groepjes een programma te bestuderen en dat aan elkaar te presenteren. De pabo kiest niet voor een pedagogisch concept, omdat de stagescholen vanuit verschillende visies werken. De derde- en vierdejaars studenten van de kleuterspecialisatie gaan op bezoek bij ver-

schillende scholen, onder andere een Montessorischool en de Haanstra in Leiden, een basisschool die vroeger een opleiding voor kleuterleidster was. Daar wordt echt prachtig gewerkt. Uiteindelijk is het belangrijk dat de studenten óver de methoden heen kunnen kijken en vanuit hun eigen professionaliteit hun eigen handelen kunnen sturen.”

De pabo van de Haagse Hogeschool zit op het gebied van de kleuters meer aan de kant van het ontwikkelingsgericht onderwijs. Van belang is een rijke leeromgeving en betekenisvolle thema's om over te spelen en leren, zodat kleuters actief worden.

De praktijk in de stage

In de gemeente Den Haag hebben veel (stage) scholen, voorscholen en peuterspeelzalen gekozen voor Piramide. Als je een leek bent op het gebied van kleuters, dan lijkt het heel goed te kunnen werken, maar werkend met Piramide heeft de leerkracht weinig ruimte om het eigen onderwijs te ontwerpen. Het voordeel is dat je er als beginnende leerkracht steun aan kunt hebben. Lastig is dat de inspectie inmiddels vaak aanstuurt op het gebruik van een methode. Het lijkt alsof een kleuterklas zonder methode niet goed werkt.

De ontwikkelingsgerichte benadering speelt natuurlijk ook een rol bij de ideeën over toetsen van kleuters. Annemarie: “Wij gebruiken liever HOREB (handelingsgericht observeren registreren en evalueren bij basisontwikkeling), omdat wij denken dat studenten hierdoor een goede themaplanning leren maken, leren observeren om te weten te komen wat de kinderen kunnen en het vervolgaanbod

bepalen. Als je iets toetst waaraan je in de klas nog niet hebt gewerkt, kunnen kinderen het gevoel krijgen dat ze het niet kunnen en dat kan onzekerheid en faalangst opleveren. Toetsen voor de jongere kinderen zijn niet altijd zinvol of functioneel en zijn bijna schadelijk voor kinderen in achterstandsituaties. Zij worden daarin aangesproken op een taalniveau dat ze niet kennen.”

Natuurlijk is de periode voorafgaand aan de basisschool ook van belang. In HOREB zitten bijvoorbeeld ook vragen over de ontwikkeling van het kind voor de entree op de basisschool, vóór 4 jaar. De contacten met de peuterspeelzaal leidsters en een goede overdracht zijn in dit kader ook van belang.

Een eigen kleuterlokaal

De trots van de pabo is een kleuterlokaal, waarin allerlei materialen voor kleuters aanwezig zijn, zoals blokken, maatbekers en een zandtafel. Daarnaast is er authentiek speelmateriaal verzameld van bijvoorbeeld Montessori en Fröbel. Helaas moet het lokaal gedeeld worden met andere opleidingen, waardoor de spullen ook weer moeten worden opgeborgen. In het lokaal komen geen kleuters, maar het is een lokaal voor studenten. Belangrijk is dat er in de lessen wordt ingegaan op de eigen beleving van de studenten. Zo werkt dat ook met de oriëntatie op een onderwerp, bijvoorbeeld 'ziek zijn en beter worden'. De leerkracht in spé moet zich afvragen: waarom krijg ik kleuters actief aan het praten en spelen? Wat leren ze hiervan? Wat betekent dat eigenlijk, bijvoorbeeld koorts hebben? Wat weet ik daar zelf over? Dan ontdekken studenten dat ze zelf ook nog veel vragen hebben of niet alles weten. Zo ervaren de studenten

dat je veel vragen kunt stellen aan kinderen en dat kinderen op die manier door dialoog en vragen ook op veel kennisvragen kunnen stuiten. De leerkrachten zelf, maar ook de studenten onderschatten kleuters vaak.

Kleuterlokaal

Het lokaal biedt een omgeving waarin de studenten zich goed kunnen inleven in de wereld van de kleuter en waar zij nieuwe werkvormen kunnen verkennen. Door simulerende werkvormen, waarbij de ervaring van de student centraal staat, leren de studenten zich te verplaatsen in de kleuter: wat kan ik doen? Word ik hier nieuwsgierig van? Wanneer wordt het betekenisvol, interessant?

Zandtafel met droog en nat zand

In de stage zien de studenten verschillende voorbeelden, verschillende visies en ontwikkelingsniveaus. De studenten leren dat kleuters vooral leren door te doen. De studenten komen er ook achter dat hun eigen kennisniveau moet worden versterkt: er worden ook vragen gesteld over de rol en de competenties van de leerkracht.

Competenties

De Haagse Hogeschool heeft natuurlijk ook een eigen visie op leren en onderwijs. Er is gekozen voor Ontwikkelingsgericht opleiden en Competentiegericht werken, waarbij gebruik wordt gemaakt van leerkringen en een digitaal portfolio.

De positie van het jonge kind op de pabo

Annemarie werkt samen met haar collega Keetie Frohwein, waarmee ze al langere tijd samenwerkt. Ze delen een verleden van de kleuterleidstersopleiding en hebben samengewerkt in de jaren zeventig. Daarnaast werken natuurlijk ook andere collega's mee. De voorbeelden en materialen zijn hun gezamenlijke trots, ook al worden er ook andere colleges gegeven. De status van 'de kleuter als specialisatie' wordt binnen de pabo wel erkend, ook de scriptieonderwerpen passen bij deze keuze. Annemarie: "Misschien moeten we proberen om de kleuterspecialisatie steviger op de kaart te zetten, de studenten doen het zo goed in de kleutergroepen!"

Binnenkort verschijnen er artikelen in *Het jonge kind*, die zijn geschreven in samenwerking met de kleuterspecialisatiestudenten.

Het jonge kind op de Christelijke Hogeschool Ede

Els Andringa

We lopen door de onderwijswerkplaats van de Christelijke Hogeschool Ede (CHE): een binnenplein dat is gevuld met computers en studenten die druk overleggen, schrijven, op internet zoeken en samen aan het werk zijn. Het is een rijke omgeving met boeken, poppen en ander educatief materiaal.

Els Andringa (coördinator van de specialisatie het jonge kind) en Bert Godschalk (MT lid) lichten toe hoe de specialisatie ‘Het jonge kind’ zich ontwikkelt in Ede.

In totaal heeft de pabo van de Christelijke Hogeschool 750 studenten. Het aandeel studenten dat kiest voor het jonge kind is wat laag, namelijk 35%. De doelstelling is 45%-55%. Ook hier zijn jongens in de minderheid. Volgens Els en Bert zijn er vooral rolmodellen nodig voor jongens. Ook gaat het om het type student: het vooroordeel bestaat dat de meer praktische student kiest voor het jonge kind, maar dat wil de opleiding veranderen. De specialisatie vereist verdieping en studenten die een meer analytische blik ontwikkelen voor het jonge kind.

Christelijke Hogeschool Ede

De organisatie van het curriculum

Het curriculum van de pabo zit in een veranderingsproces. Het komende cursusjaar gaat de specialisatiefase van het nieuwe curriculum van start. Op dit moment volgen studenten gedurende één semester (een half jaar) een roulerend programma over het jonge kind (in het eerste of tweede jaar). Er wordt gewerkt met een integrale leerlijn, waarbij een aantal vakken betrokken is. Studenten werken vanuit de kritische beroepssituatie aan een aantal kernvragen, ook in de stage. In de loop van het tweede jaar moeten ze kiezen voor het jonge of het oudere kind. In het derde jaar komt er een onderdeel ‘jonge kind’ terug, maar dat is niet heel uitgebreid. In het vierde jaar lopen de studenten niet per se stage in de onderbouw. Met deze opbouw van het curriculum was men niet tevreden.

Vooraf uit het veld (de scholen) kreeg men signalen dat de studenten niet stevig genoeg in de schoenen staan als het om het jonge kind gaat. De opleiding vond dit een belangrijk signaal en zag in dat er weliswaar veel onderwerpen aan bod komen, maar dat deze

onvoldoende diepgaand worden behandeld. Dat was een belangrijke reden om het curriculum te herzien.

Natuurlijk kijkt de pabo ook naar de landelijke ontwikkelingen als het gaat om de aandacht voor het jonge kind. De verschooling van het jonge kind die gaande is, legt druk op de mensen die hart hebben voor het jonge kind. Men wil enigszins weerstand kunnen bieden aan die druk en wil daarvoor een gedegen kader creëren. Men is gemotiveerd om daar zelf een positie in te kiezen. Dat is nog eens versterkt door de rapporten van de Onderwijsraad (*Specialiseren vanuit thematiseren voor het jonge kind; Aandacht voor driejarigen*). Het MT heeft vervolgens ook besloten om daarin een eigen positie te kiezen. Tegelijkertijd is het een inhoudelijke zoektocht. Het gaat erom inhoudelijk een balans te vinden en verbinding te leggen. Er zal een soort taal moeten worden ontwikkeld om spel beter te beschrijven. Die taal zou herkend en erkend moeten worden in theorie en praktijk. Het netwerk van scholen rond de hogeschool heeft daarin ook een functie (dit wordt later toegelicht).

Er zijn plannen voor een nieuw curriculum voor het jonge kind, dat in het schooljaar 2012-2013 zal ingaan. In het eerste jaar volgen de studenten een oriëntatie op het oudere en het jonge kind (ook in de praktijk). De student kijkt in verschillende groepen, zodat hij zich een goed beeld vormt van de werkzaamheden en competenties. In de loop van het eerste jaar maken de studenten een keuze voor het jonge of oudere kind, die van start gaat in het begin van het tweede jaar. Het hele tweede jaar (2 semesters) en een deel van het derde jaar volgen de studenten een integrale leerlijn 'het jonge kind'. In het

vierde jaar is het weer een divers geheel, met stage, maar men verwacht dat de studenten dan ook kiezen voor het jonge kind. Uiteindelijk hebben de studenten zich vijf semesters beziggehouden met het jonge kind. Ook de keuze van de student voor het jongere kind of het oudere kind krijgt in het nieuwe curriculum meer aandacht. Per semester staan ongeveer 8-10 ECTS punten. Indirect zijn er meer punten, omdat ze kunnen contextualiseren in de stage. De studenten lopen in de opeenvolgende jaren steeds op andere scholen stage.

Er is in het nieuwe curriculum bewust gekozen voor een aantal rode draden, kernconcepten, waarbij studenten gelegenheid krijgen om tot verdieping te komen. Een belangrijk voorbeeld is spel. Zo'n thema komt in verschillende semesters terug. Ook 'observeren' en 'visieontwikkeling' zijn kernconcepten. Van de student wordt gevraagd een eigen visie te ontwikkelen.

De pabo kiest niet voor één pedagogisch concept (zoals EGO of OGO), omdat de scholen die de pabo bedient heel divers zijn. Een andere reden is dat de pabo graag wil dat de student aan het eind van de opleiding stevig in zijn schoenen staat en zijn eigen visie kan bepalen. De student moet kunnen vaststellen of hij op een school past en hoe hij wil omgaan met een andere visie. Reggio Emilia komt in de opleiding niet uitgebreid aan bod, maar een pluspunt van deze benaderingswijze is het observeren en documenteren van de ontwikkeling van kinderen. Dat sluit goed aan bij het kernconcept 'observeren'. De visies komen op verschillende manieren terug. Een belangrijke bron voor de specialisatie 'jonge kind' is het boek van Helma Brouwers *Kiezen voor het jonge kind*.

Een belangrijk onderwerp voor de opleiding is het begrip thematiseren, dat steeds terugkomt. Het gaat over vragen die de student zich moet stellen: vanuit welke visie doe je het? En waarom?

Natuurlijk zijn er visies met een bepaalde meerwaarde, zoals ontwikkelingsgericht onderwijs, waarin veel aandacht is voor ruimte voor de ontwikkeling. Het is een belangrijke leeropgave voor de student dat niet met een methode uit de kast wordt gewerkt, maar dat zij juist op de eigen professionaliteit worden aangesproken.

De inhoudelijke afwegingen die de hogeschool maakt voor de inrichting van het nieuwe curriculum zijn gebaseerd op twee bronnen. Ten eerste ziet de pabo zichzelf niet als een 'stand alone school'. Men werkt in een netwerk van partnerscholen, die ervaringen delen en elkaar feedback geven op de opleiding. Zo wordt bijvoorbeeld op basis van de contacten met het veld duidelijk dat het niet handig is te kiezen voor één benadering, visie of programma, maar ook dat spelend leren en de brede ontwikkeling van kinderen centraal moeten staan. De tweede bron voor de inhoudelijke afwegingen is de eigen ervaring. Men heeft natuurlijk al jarenlang ervaring in het opleiden voor het werken met het jonge kind.

De CHE heeft geen kleuterlokaal (in de zin van een soort werkpleksimulatie), waar de verschillende speelmaterialen aanwezig zijn. Men ziet dat niet als een randvoorwaarde, al zou het wel waardevol zijn. Daar staat tegenover dat de pabo beschikt over een rijk aangeklede onderwijswerkplaats, die in de inleiding al werd genoemd. Hier zijn literatuur, computers, voorleesboeken, maar ook spel- en leermateriaal aanwezig.

Organisatie in de opleiding

Er was al een specialisatie en een groep docenten die daarin een rol vervulde, maar de samenstelling van die groep wisselde nog wel eens. Met het zicht op de nieuwe specialisatie is vanuit elk vak een docent aangewezen die voor het jonge kind een gesprekspartner is (zo ook voor het oudere kind). Het voornemen is om meer met vaste teams te gaan werken. Dat is op dit moment nog niet helemaal geformaliseerd, maar er zijn wel richtinggevende afspraken gemaakt. Er is uit elk vakdomein een docent in het kernteam 'jonge kind' vertegenwoordigd. Deze docent zorgt voor de communicatie met de eigen vakgroep.

VVE ook in de opleiding

In de opleiding komen de verschillende voor- en vroegschoolse programma's aan bod. Ook hier kiest de opleiding niet voor één bepaald programma. De inhoud van de programma's komen op verschillende momenten in het curriculum terug. In het eerste semester van het tweede jaar, als de drie- en vierjarigen centraal staan, gaan de studenten in de praktijk kijken. In de opleiding worden dan de VVE-programma's behandeld. De studenten verkennen in de stage hoe de programma's worden uitwerkt: ze kijken of de behandelde theorie in de praktijk terugkomt. Allerlei aspecten die een rol spelen in het contact met voorschoolse instellingen komen dan aan bod, zoals bijvoorbeeld de overdracht. Dat is een krachtig leermoment om te toetsen hoe zaken uitwerken in de praktijk. Bij de toetsing van dit semester wordt gebruikgemaakt van het Toezichtkader VVE, zodat studenten ook kennismaken met dit Toezichtkader.

De studenten van de CHE komen op heel verschillende scholen terecht: scholen op de Veluwe en in Rotterdam, scholen met veel en met weinig achterstandsléerlingen. VVE komt dus in een verschillende mate aan bod.

Peuterspeelzaal en kinderopvang

Tot op heden was er in het programma nog niet zo duidelijk aandacht voor de peuterspeelzaal en de kinderopvang. In de praktijk zijn er natuurlijk steeds meer scholen die als partners samenwerken met peuterspeelzaal en/of opvang, ook binnen het gebouw. In de nieuwe specialisatie komen de drie- en vierjarigen in het eerste semester van het tweede jaar aan bod. De pabo wil dat studenten dan stage lopen bij de jongste groep kleuters. Doordat daarbij ook aandacht is voor de instroom, kunnen ze uitstapjes maken naar de voorschoolse instellingen en komen de overdracht en een integrale leerlijn aan bod.

Het netwerk De kleuter gekend

De Christelijke Hogeschool maakt deel uit van een netwerk, waarin scholen twee keer per jaar samen komen rond een thema. In het algemeen komen hier ongeveer 80 leerkrachten op af. Op de bijeenkomst over het thema *leerlijnen of de overgang van groep 2 naar groep 3* meldden zich zoveel leerkrachten aan (300 aanmeldingen), dat er een extra bijeenkomst over VVE is belegd.

Het netwerk is gestart met een onderzoek/scriptie waarbij de opleiding voor het jonge kind (op de hogeschool en in het werkveld) centraal stond. De signalen uit het veld zijn

heel belangrijk voor de hogeschool. Uit het onderzoek bleek welke vaardigheden men miste in het veld, bijvoorbeeld goed observeren, spelbegeleiding kunnen organiseren, maar ook basale zaken, zoals liedjes kennen en routines. De lijst is vergeleken met het bestaande opleidingsprogramma. Daaruit bleek dat de onderdelen daarin wel aan de orde kwamen, maar dat ze onvoldoende diepgaand werden behandeld.

De belangstelling en motivatie om deel te nemen aan het netwerk 'Het jonge kind' is ook te verklaren door de druk die leerkrachten voelen vanuit het beleid en de landelijke politiek.

Ook bij de ontwikkeling van de differentiatie 'Het jonge kind' wordt samengewerkt met een aantal krachtige leerkrachten uit het netwerk. In die zin is het bijna een coproductie.

Spelen en de kenniseconomie

Als het om spel gaat, moet je niet alleen kijken naar het debat over spel en leren. Bert: "De laatste tien jaar is stevig gewerkt aan de kenniseconomie, dat is de overheersende cultuur geworden. Gevolg is dat veel keuzes en beslissingen een economische achtergrond hebben en dat heeft ook een verschooning van de omgeving van het jonge kind op gang gebracht. Steeds meer wordt er gekeken naar de opbrengsten die bij jonge kinderen gehaald kunnen worden. De waarde en educatieve mogelijkheden van spel worden onvoldoende gezien en te weinig benut."

Op de CHE wil men werken met thema's waarin de verschillende lijnen bijeenkomen.

Spel is een belangrijk thema, maar daarbij wordt bijvoorbeeld ook de relatie gelegd met spel en bewegen en buitenspelen. Zo ontstaat een meer integrale benadering. Els: “Eigenlijk liggen er heel veel kansen maar die worden niet altijd benut.”

Bij scholen is het beeld ontstaan dat ook de kleuters veel getoetst moeten worden. Formeel hoeven ze echter maar één keer getoetst te worden. Vanuit de professionaliseringsgedachte wil de CHE benadrukken dat het oordeel van de leerkracht eigenlijk zwaarder moet wegen dan de toets. Observeren is eigenlijk het belangrijkste. Bert: “De toets ondersteunt als hulpmiddel het timmermansoog van de leerkracht. Toetsen kunnen in het proces naar ouders en leerling ook verstoren wat je juist wilt stimuleren. Er zitten teveel toevalligheidsfactoren in het toetsen van jonge kinderen. We lijden aan overspannen verwachtingen van de uitkomsten: toetsen die meer beloven dan ze waar kunnen maken.”

Els: “In de specialisatie ‘Het jonge kind’ willen we studenten ook de gelegenheid geven een kind langer te volgen, langer dan een jaar. Dan ontwikkelen ze kennis en ervaring in het observeren en het interpreteren van ontwikkeling.”

Beroepsidentiteit

Het gaat bij het doorlopen van de specialisatie ‘Het jonge kind’ om het ontwikkelen van vakmanschap. Er is een sterke behoefte ontstaan aan sterkere competenties en vakmanschap voor leerkrachten van het jonge kind. Dat gaat niet alleen om een vorm van beroepsidentiteit en trots (toegerust zijn en voelen), maar ook om de politiek-culturele plek van

deze leerkrachten binnen het team van de basisschool. Bert: “Trots, passie en vakmanschap zijn belangrijk: bewust kiezen voor het jonge kind. Ben je iemand die dit kan, die dit wil? Het jonge kind is een ander professioneel domein dan het oudere kind en dat wordt nog onvoldoende erkend en herkend binnen de basisschool, maar het tij keert.”

Thematafel

Poppen in de onderwijswerkplaats

Trots en tevreden

De CHE is trots op het netwerk dat is opgebouwd met de scholen en op het nieuwe programma. Er is ruimte om de rode draden vorm te geven en andere inhouden een plek te geven. Els is blij dat het er gaat komen. “Een uitdaging is natuurlijk wel hoe het afgestemd wordt met de kennisbases. De kennisbases gaan over de breedte van het programma en in de specialisatie gaan we juist de diepte in. Dat geeft ook weer spanning.”

Op dit moment moet een student bij het afstuderen volledig bekwaam zijn, zowel voor de onder- als de bovenbouw. Met de invoering van specialisaties zou dat kunnen betekenen dat een afgestudeerde student die toch in een andere bouw komt te werken, na de opleiding een complementaire nascholing krijgt aangeboden voor de onderwerpen waar hij in de opleiding niet aan toe is gekomen. De opleidingstijd lijkt eigenlijk wel te kort.

Els: “Uiteindelijk zijn we tevreden als we positieve signalen uit het werkveld horen, maar ook als we zien dat de studenten zich beter kunnen ontwikkelen in het beroep.”

Bert: “Zelfvertrouwen, zelfbewustzijn, beroepsidentiteit en vakmanschap zijn belangrijk. Maar uiteindelijk is een belangrijke toetssteen de ouder: de ouder moet overtuigd raken van de leerkracht, die verstand heeft van het jonge kind en weet waar het over gaat. Dat geldt tegelijkertijd ook voor de verhoudingen binnen de school. De onderbouw moet zich bewijzen ten opzichte van de bovenbouw. Die culturele en machtsbalans moet worden doorbroken: respect voor de onderbouw en de eigen professionaliteit. Het zou zelfs zo kunnen zijn dat ouders op den duur juist kiezen voor een school die een specialist onderbouw in huis heeft. Het zou goed zijn als scholen er trots op zijn dat ze zo’n specialist in huis hebben.”

'Je moet kunnen verantwoordelijk wat je doet met de kinderen'

Ingrid van Mulkom

Een gesprek met Ingrid van Mulkom van De nieuwste pabo (Limburg)

In Limburg gaan drie pabo's - in Maastricht, Sittard en Heerlen - samen in wat nu 'De nieuwste pabo' heet. De pabo's gaan niet fuseren, het blijven twee besturen (Pabo Zuyd en Fontys), maar de studenten gaan volgend jaar allemaal naar Sittard. Ook in Sittard wordt hard gewerkt aan de specialisatie 'Het jonge kind'. Het hele curriculum is daarvoor van onderaf gereorganiseerd. De eerste twee jaar is er aandacht voor algemene kennis en vaardigheden en het derde jaar kunnen de studenten zich specialiseren. In het schooljaar 2012-2013 wordt de specialisatie voor de eerste keer uitgevoerd. Ingrid van Mulkom werkt, samen met Debbie Schreuders, Anny Bronzwaer en andere collega's van de beide pabo's, aan de nieuwe specialisatie 'Het jonge kind'. Er worden andere keuzes gemaakt in het curriculum; interessante keuzes, ingegeven door verschillende omgevingsfactoren.

We spreken onder het genot van een echte Limburgse vlaai met Ingrid van Mulkom, pabo-docent aan De nieuwste pabo en deelnemer van de ontwikkelgroep 'Het jonge kind'.

De kerncompetenties

"Observeren is een van de meest prominente kerncompetenties van een leerkracht: goed kunnen kijken naar het totale kind. Bij het jonge kind hangen alle ontwikkelingsdomeinen met elkaar samen. Een andere competentie is het goed kunnen verantwoordelijk van je activiteiten: waarom moeten kinderen rijmen, waarom gaan we nu knippen en plakken? Je moet goed kunnen uitleggen aan de bovenbouw waarom je wat doet. Die keuzes moeten worden gerelateerd aan het moment in de ontwikkeling van het kind. Daaruit blijkt ook je professionaliteit.

In het werkveld heeft men niet altijd een duidelijk antwoord op de genoemde vragen. Daaruit blijkt een lacune in kennis. Daar moeten we aan werken. Ook de overgang van voorbereidend naar aanvankelijk lezen is zo'n

Het gebouw van De nieuwste pabo

fase in de ontwikkeling, waar de leerkracht goed op moet inspelen. Kinderen starten met lezen in groep 3, maar niet alle kinderen hebben in augustus dezelfde beginsituatie. Er zijn grote verschillen tussen de kinderen. Een belangrijke opgave is om adequaat in te spelen op de ontwikkelings- en leerbehoefte van het kind en dan vooral te weten waarom je een bepaalde activiteit aanbiedt aan dat kind. Met het nieuwe curriculum hopen we studenten meer handelingsbekwaam te maken. Ook in het werkveld liggen nog inhoudelijke uitdagingen. Daar is ook ruimte voor nascholing.”

Keuzes in het curriculum

Er is gekozen voor twee jaar algemene vorming vanuit de kennisbases. Daar heeft men de tijd voor nodig. In het derde jaar is de specialisatie en in het vierde jaar loopt de specialisatie door in de stage. Ook de minor moet worden uitgewerkt in het licht van de specialisatie. Alles bij elkaar zou een student daarmee twee jaar kunnen werken aan de specialisatie.

Bijzonder aan De nieuwste pabo is dat er drie verschillende specialisaties worden aangeboden: het jongste kind (2-8 jaar), het oudere kind (8-12 jaar) en scholier (12-16 jaar). Die laatste variant is bijzonder, maar is ingegeven door de praktijk: veel vmbo-scholen nemen in de onderbouw ook graag mensen van de pabo aan, omdat ze goed met de leerlingen kunnen omgaan. Door de demografische ontwikkelingen verwacht men dat de studenten met deze specialisatie ook werk kunnen vinden in het vmbo. Een andere afweging is dat deze specialisatie meer jongens zou kunnen aantrekken. Bovendien is in hetzelfde gebouw,

een verdieping hoger, de lerarenopleiding gehuisvest. Daar zouden studenten met de specialisatie ‘scholier’ makkelijk naar kunnen doorstromen. Met anderhalf jaar extra zijn ze dan tweedegraads leerkracht.

De hoofdkeuzes voor het programma worden gemaakt door de curriculumcommissie. De uitwerking vindt plaats in de ontwikkelgroepen, waaraan ook professionals uit het werkveld deelnemen. Ze denken mee en geven feedback. Omdat er zo’n hechte samenwerking is, krijgen de professionals uit het veld ook vergoedingen voor hun werk (fte’s). Het is belangrijk dat zij aangeven wat de behoeften vanuit de onderwijspraktijk zijn. De leerkrachten zijn dus een belangrijke praktijktoets. Hoewel een beetje pijnlijk, wijzen zij op een soort ‘gap’ in de kennisontwikkeling. Ze hebben bijvoorbeeld de aandacht voor zorg in het curriculum nadrukkelijker geagendeerd. Op het gebied van zorg gebeurt er namelijk heel veel op het moment. Door Opleiden In School heeft de pabo een netwerk van scholen om zich heen. Er zitten ongeveer vijftien scholen in het netwerk (opleidingsscholen). Opleiden In School is één van de pijlers van De nieuwste pabo.

De pabo heeft bewust geen keuze gemaakt voor een bepaalde visie, zoals EGO, OGO of programmatisch werken. De studenten komen op de scholen met verschillende visies in aanraking en de pabo wil daarin een neutrale positie innemen. Tegelijkertijd vindt men in de praktijk wel veel bevestiging van ontwikkelingsgericht werken. De eindopdracht van de student is meestal ook gekoppeld aan ontwikkelingsgericht werken, doordat het merendeel van de scholen ontwikkelingsgericht werkt. Maar omdat studenten soms ook buiten de

regio aan het werk gaan (zelfs in Duitsland), moeten ze vanuit verschillende visies kunnen werken.

In het eerste en tweede jaar zijn er geen specifieke thema's over het jonge kind. In het derde jaar staan de belangrijkste thema's in het curriculum in het teken van de specialisatie 'Het jonge kind':

- Klassenmanagement.
- Onderwijsvisies (ontwikkelingsgericht / programmagericht).
- Thematisch werken en hoekenwerk.
- Didactisch handelingsmodel (vijf impulsen: oriënteren, verbeteren, verdiepen, verbreden naar andere activiteiten, zone van naaste ontwikkeling; maar ook observatie, actie-reactie, 1-zorg route, ontwikkelingslijnen en ontwikkelingspsychologie, observeren/registreren).
- Planmatig werken.
- Jonge risicokinderen.
- Orthopedagogisch en didactisch werken.

De specialisatie is thematisch ingericht, dus niet aan de hand van de vakken. De bedoeling is dat de studenten leren om vanuit thematisch werken, vanuit spel, een koppeling te maken met verschillende onderwerpen. De pabo zou graag een kleuterlokaal hebben, maar dat gaat waarschijnlijk niet lukken. Beschikken over een eigen kleuterlokaal draagt ook bij aan de vorming van een identiteit in (het gebouw van) de hogeschool.

De overgang van thematisch werken in groep 2 naar de vakkenstructuur in groep 3 van de basisschool is vaak een punt van aandacht. De pabo ziet dat echter niet als een harde grens. Men vindt het belangrijk dat leerkrach-

ten ook in groep drie kunnen werken vanuit thema's en spel en niet gelijk in de vakkenstructuur belanden.

Het maken van de keuze voor een van de drie specialisaties krijgt ook op deze pabo aandacht. Hiervoor heeft Ingrid geïnteresseerd gekeken naar de ontwikkelingen bij Pabo Groenewoud. In het tweede jaar worden studenten al bevraagd op hun keuze en wordt er voorlichting gegeven over de inhoud van de specialisaties. Na de informatieve colleges volgen er gesprekken met de themaleider van de betreffende specialisatie en met de loopbaanbegeleider. Doel is dat studenten een duidelijke, positieve keuze maken.

De oude pabo en de nieuwste pabo

Een belangrijk verschil tussen de oude en nieuwste pabo is het werken met Opleiden In School. Er wordt geen verandering doorgevoerd zonder dat dit met het veld wordt afgestemd. De pabo staat dus met één been in het veld.

Ook de specialisaties zijn een groot verschil met de oude situatie. In de minoren hadden studenten heel veel keuzemogelijkheden; zij konden vrijwel hogeschoolbreed een minor kiezen. Daardoor ontstond een soort vervaaiing van het curriculum. De pabo kiest nu duidelijk meer voor verdieping van het curriculum. Twee jaar basiskennis en dan de diepte in met een specialisatie.

“Als je uitgaat van een leven lang leren, is vier jaar voor de opleiding wel genoeg”, vindt Ingrid. “Dan moeten studenten wel startbekwaam zijn. Een belangrijk aspect is

de houding van de student. Voor sommigen is een goede nascholing dan ook belangrijk.” Volgens de schoolbestuurders is er ook veel vraag naar de nascholing, vooral op het gebied van het jonge kind.

De vraag hoeveel studenten De nieuwste pabo heeft, blijkt niet makkelijk te beantwoorden. Na enige ondersteuning van een collega blijkt dat er in totaal ongeveer 600 studenten zijn, in het komende derde jaar zullen er ongeveer 160 studenten zijn. De jongens zijn nog steeds sterk in de minderheid, ongeveer 15 procent. Met de keuze van sommige onderwerpen, bijvoorbeeld wetenschap en techniek, hoopt men op meer jongens, maar ook met de specialisatie ‘scholier’ hoopt men meer jongens te trekken.

Pabodocenten zitten bij elkaar in een team voor de specialisatie ‘Het jonge kind’. Dat zou volgens Ingrid wel eens een cruciaal kenmerk kunnen zijn, want zij vindt dat docenten ook een opdracht hebben om ‘voor te leven’. De docenten hebben zich gespecialiseerd in thema’s rond het jonge kind en spreken een gemeenschappelijke taal. Belangrijk onderdeel van die gemeenschappelijke taal is de holistische benaderingswijze en het ontwikkelingsgericht werken. Kunnen voorleven betekent trots kunnen zijn op je beroep en dus ook op je deelname aan het team voor de specialisatie ‘Het jonge kind’. Trotse docenten geeft trotse studenten.

Voor- en vroegschoolse educatie & toetsen

De aandacht voor VVE zit verpakt in het curriculum. Op het moment dat er naar verschillende visies wordt gekeken (EGO, OGO,

programmagericht), komen ook de verschillende methoden aan bod en wordt er gekeken naar VVE. Die methoden zijn ook in huis. In de specialisatie wil men een hele week gaan besteden aan VVE, op het moment dat de studenten naar buiten gaan, bijvoorbeeld naar de peuterspeelzaal. In het algemene onderdeel ‘Van peuter tot puber’ zit ook een stukje VVE. De praktijk is dat studenten de aandacht voor VVE nog steeds als een soort ‘extra’ zien en niet als een vanzelfsprekend onderdeel van het curriculum van de pabo.

Het is belangrijk om met studenten de discussie over toetsen aan te gaan: ‘Wat ga je er mee doen?’ In de praktijk zullen studenten de toetsen niet uit de weg kunnen gaan. Daarom is het belangrijk daarover na te denken. Het is niet de bedoeling dat de toets een doel op zich wordt of heiligmakend is. Een toets kun je ook zien als een middel om je onderwijs goed op het kind te kunnen afstemmen. Het stellen van vragen over de toets sluit aan bij het streven van de pabo om bij studenten een onderzoekende houding te stimuleren.

Competentiegericht werken

Ingrid denkt dat de dominante visie op competentiegericht werken al een beetje voorbij is. De pabo’s in Limburg vinden de constructivistische onderwijsvisie belangrijk. Als je naar het beroep van leerkracht kijkt, dan kun je de beroepsuitoefening niet in stukjes opdelen. Op de pabo wordt gewerkt met taakklassen: een beroepstaak die je in zijn geheel moet kunnen uitvoeren. Een pabo is bij uitstek een opleiding die competentiegericht moet werken, maar er is geen competentiegericht werken zonder kennis. Daarover is verwarring. Het onderwijsaanbod is niet helemaal open

en zonder richtlijnen; er is wel degelijk een kennisaanbod en sturing op het programma.

De pabo vindt het heel belangrijk dat de studenten een onderzoekende houding ontwikkelen. Dat betekent dat ze worden aangemoedigd om vragen te stellen: waarom? Wat zegt onderzoek daarover? Je staat altijd met één been in de praktijk en omdat niet alles even duidelijk is onderzocht, is evidence based werken belangrijk, vindt Ingrid. “Als je ouders adviseert over hun kind, dan moet je wel weten wat de wetenschap daarover zegt.”

Dat is overigens ook een belangrijke stellingname van Ingrid. Zij vindt dat onderwijs een rol speelt naar de ouders toe, bijvoorbeeld bij opvoedingsonzekerheid of voor een licht pedagogisch advies. “Maar je moet daar wel duidelijke grenzen trekken. Weten waar je grenzen moet trekken is misschien nog wel belangrijker. Dan kun je verwijzen naar een expert.”

Er zijn natuurlijk nog wel uitdagingen. Zo is onderzoek een belangrijk onderwerp. Door gesprekken met het werkveld bleek ‘zorg’ een groter aandachtspunt dan de pabo had ingeschat. Met name het handelingsbekwaam maken van studenten op didactisch en pedagogisch gebied blijft een grote uitdaging. Ook communicatie is een belangrijk aandachtspunt. Vooral als het gaat om jonge kinderen is de leerkracht het eerste aanspreekpunt voor de ouders. Ouders zijn gericht op het totale welzijn van het kind en dat vraagt een grotere communicatievaardigheid van de leerkracht. Studenten moeten worden voorbereid op die taak.

Tot slot

De eerste reactie van Ingrid bij het verzoek om een gesprek was: “We zijn nog niet zo ver.” Dat was heel bescheiden, maar toch biedt haar verhaal weer nieuwe inzichten in de keuzes die deze pabo heeft gemaakt voor de specialisatie ‘Het jonge kind’. Het is werk in uitvoering.

De pabo is trots op de mogelijkheid om de specialisatie in samenhang aan te bieden. De vakdocenten werken ook binnen de specialisatie. Er is ook trots op de ontwikkeling van de onderzoekende houding. De pabo profileert zich op de sterke relatie met het werkveld. De voortdurende afstemming, onderzoek, wetenschap en techniek zijn belangrijke speerpunten. Ook de leeftijdsspecialisatie is een onderdeel van het profiel van De nieuwste pabo.

Discussiepunten op basis van de praktijkbeschrijvingen – overeenkomsten en verschillen

Frank Studulski

De voorgaande beschrijvingen geven inzicht in de praktijk van verschillende pabo's in het ontwikkelingsproces rond het aanbod 'Het jonge kind'. Er zijn verschillen en overeenkomsten. We kijken naar overeenkomsten die we opvallend en belangrijk vinden. De punten staan in willekeurige volgorde. De overeenkomsten zijn van verschillende aard, sommigen zijn organisatorisch, andere zijn meer inhoudelijk. We zouden de overeenkomsten ook randvoorwaarden of kwaliteitskenmerken kunnen noemen. Deze bijdrage is een uitnodiging om op basis van de opgetekende ervaringen verder te reflecteren en te discussiëren over de specialisatie 'Het jonge kind' op de pabo.

De beroepsidentiteit en de professe 'Het jonge kind' op de basisschool

Het ontwikkelen van de beroepsidentiteit van de leerkracht voor het jonge kind wordt gezien als een hoger gelegen doel van de specialisatie. Door de stimulering en wetenschappelijke onderbouwing van een pedagogisch-didactisch kader en een bewuste keuze voor het jonge kind, kan de beroepsidentiteit langzamerhand positiever worden en winnen aan status. Uiteindelijk zou het een onderscheidend kenmerk van een school in een buurt of regio kunnen zijn als de school laat zien deskundig te zijn in het begeleiden van het jonge kind. De leerkracht kan zich onderscheiden door kennis van de ontwikkeling en pedagogiek van het jonge kind, maar ook door goed te kunnen observeren en inspelen op de ontwikkelingsvragen van kinderen. Zo'n leerkracht kan collega's overtuigen van het belang van een goede kennisbasis en professionaliteit en - indien nodig - ouders ondersteunen met bijvoorbeeld pedagogische kennis. Een van de pabo's voegde daaraan

toe dat het van belang is dat de docenten op de pabo deze beroepsidentiteit en trots ook voorleven.

Een uitgeschreven curriculum (documentatie)

Het is belangrijk dat het curriculum is uitgeschreven, zodat het kan worden gedeeld met anderen. De transparantie van een curriculum is belangrijk, omdat het aan anderen duidelijk maakt wat je doet en je op informele dan wel formele wijze ook een soort verantwoording aflegt aan collega's en anderen. Een uitgeschreven curriculum geeft aan welke kwaliteitscriteria men zelf hanteert. Dit lijkt heel voor de hand liggend en bijna te logisch, maar er zijn opleidingspraktijken waar het programma in de hoofden van de docenten zit, waardoor er niet veel discussie over mogelijk is. Door het curriculum te expliciteren, kun je duidelijk maken wat je doet.

Ruimte in het rooster

Als je gaat nadenken over een specialisatie ‘Het jonge kind’ in het curriculum van de pabo, moet daarvoor ook tijd en ruimte zijn in het rooster. Ruimte in het rooster geeft ook aan hoeveel waarde je aan de specialisatie hecht. Het rooster blijkt een voortdurend onderwerp van onderhandeling, een strijd met andere onderwerpen, die ook allemaal belangrijk zijn. Een belangrijke vraag is natuurlijk: hoeveel tijd moet er worden uitgetrokken voor het jonge kind en op welke plekken in het rooster (over vier jaar) moet het jonge kind aan de orde komen? Pabo’s maken daar eigen keuzes in en iedere keuze kent natuurlijk voor- en nadelen.

Opbouw van een team, of een cluster van deskundigen, dat erkend wordt in de pabo

Een onderwerp dat nog veel vragen oproept is het al dan niet formeren van een team van docenten dat betrokken is bij het onderwijs voor het jonge kind. In de oude situatie werd de aandacht voor het jonge kind soms getrokken door een beperkt aantal docenten, die het jonge kind in portefeuille hadden. Voorheen namen vooral de jonge kind-pedagogen dit voor hun rekening. Steeds meer ontstond het besef dat het een thema is in alle ontwikkelings- en leergebieden.

Bij het bespreken van het ontwikkelen van een team bleek dat er docenten zijn die twijfelen over het formeren van een dergelijk team binnen de pabo. De docenten willen generiek inzetbaar blijven en niet ‘in een hoek komen te zitten’. Anderen hebben het over een flexibel team dat meer is samengesteld

op basis van deskundigheden. Het is duidelijk dat dit nog een dilemma is.

Een organisatorisch belegd team kan wel bijdragen aan de slagvaardigheid en de status voor het onderwerp in de opleiding, net als de ruggensteun van het MT. Lid zijn van een team specialisatie ‘Het jonge kind’ zou juist als een kenmerk van professionaliteit kunnen worden gezien.

De erkenning van het MT van het belang van een specialisatie

Een discussiepunt blijkt de erkenning van het MT van het belang van een specialisatie. Het helpt de docenten in de pabo enorm om een specialisatie te ontwikkelen als zij zich gesteund voelen en weten door het MT. Dat is niet alleen een organisatorisch vraagstuk van toedeling van uren en taken, maar ook een erkenning van het werk: erkenning van de eigenheid van het domein, erkenning van professionaliteit.

Juist voor de onderbouw die vaak wordt overschaduwd door de middenbouw en bovenbouw (waar het ‘echte leren’ begint), is ondersteuning in woord en gebaar van het MT van belang.

Thematisch werken

Kenmerkend voor de onderbouw is het thematisch werken. Thematisch werken is ingebed in een zeer eigen pedagogisch-didactische benadering, waarin spel, observeren, meespelen, vragen stellen en integratie van de verschillende ontwikkelingsgebieden belangrijk zijn. Voor de leerkracht is het van belang dat hij/zij de activiteiten goed kan verantwoorden.

Tegelijkertijd is thematisch werken juist wat de onderbouw onderscheidt van de vakkenstructuur, die begint in groep 3. Hier ligt bij pabo's een discussiepunt.

Een praktijkruimte (kleuterlokaal)

Verschillende pabo's hebben een praktijkruimte waar veel spelmateriaal aanwezig is, zelfs een zandtafel. De vier pabo's zien dat niet altijd als een randvoorwaarde (op grond van uiteenlopende redenen), maar het is wel makkelijk. Na afloop van de interviews (terugkijkend) zou ik hier graag stilliger in willen zijn: van een professionele opleiding 'Het jonge kind' zou een simulatieruimte of een ruimte die specifiek is ingericht als werk-omgeving van de leerkrachten in spe wel een belangrijk onderdeel moeten zijn. Op andere pabo's wordt ook gewerkt aan observatielokaal, waar kinderen kunnen spelen en waar tegelijkertijd kan worden geobserveerd en geleerd van het spel en de interactie met de kinderen. Dat is niet alleen belangrijk voor het doen van onderzoek, maar zeker ook voor de professionalisering van de studenten.

Aandacht voor de keuze die de student maakt (het moet een bewuste keuze zijn)

Een van de pabodocenten die we spraken benadrukte sterk het keuzeproces dat de studenten doorlopen voordat zij kiezen voor het jongere of het oudere kind. Bij andere pabo's zagen we dat de opleidingen worstelden met de keuzes van studenten. Pabodocenten zien dat studenten soms makkelijk, op basis van een slecht onderbouwde autoselectie, kiezen voor de onderbouw. Ze doen dat op basis van een redenering als: 'De sommen in de boven-

bouw vind ik te moeilijk, dan ga ik maar naar de onderbouw'. Dat is een keuzeproces dat de pabo wil doorbreken. De keuze voor het jonge of het oudere kind moet een bewuste keuze zijn, omdat je gefascineerd bent over het ontwikkelingsproces van het jonge kind, daar alles van wilt weten en daar ook mee wilt werken. Pas bij een dergelijke bewuste keuze kunnen ook beroepstrots en de ontwikkeling van een beroepsidentiteit op basis van professionaliteit ontstaan. Aandacht voor het maken van de juiste keuze is dus heel belangrijk. Daarbij speelt natuurlijk direct een rol: op welk moment in de opleiding kiezen de studenten voor het jongere of het oudere kind?

Een netwerk van scholen in de regio

Drie pabodocenten die we spraken, werken met een netwerk van scholen (ook: Opleiden In de School). Dat netwerk van scholen en de opleiding onderhouden een wederkerige relatie: de opleiding krijgt feedback uit het veld en wordt gevoed met nieuwe signalen. De scholen aan de andere kant doen graag mee aan het netwerk, omdat zij van de opleiding nieuwe informatie en kennis krijgen. Maar ook voor de scholen onderling heeft het deelnemen aan een dergelijk netwerk meerwaarde, omdat zij hier kennis en ervaringen kunnen uitwisselen. Op die manier vorm je een community of practice. Anderen hebben dit ook wel een professional development school genoemd.

Het is duidelijk dat de pabo's enthousiast zijn over de wisselwerking met de scholen in de regio en dat zij daar feedback aan ontlenu. De opleiding wint aanzien naarmate zij zich minder als een geïsoleerd instituut gaat gedragen.

De invloed van een onderwijskundige benadering van de hogeschool

Pabo's kunnen onderdeel zijn van een hogeschool die groter is dan de opleiding pabo alleen. Soms moeten ze het gebouw delen met opleidingen werktuigbouwkunde en verpleging. Het feit dat ze onderdeel zijn van een grotere opleidingsorganisatie kan ook betekenen dat er gemeenschappelijke uitgangspunten zijn voor het onderwijs, zoals de uitgangspunten van competentiegericht onderwijs. Uit de portretten blijkt dat men hier verschillend mee omgaat. Er zijn verschillen in de naleving van de gemeenschappelijke uitgangspunten. Het voortschrijdend debat en inzicht in de onderwijswereld maakt inmiddels wel duidelijk dat competentiegericht werken alléén (in een extreme vorm) niet voldoende is. Een van de pabo's gaf aan: "Studenten hebben ook kennis nodig om op basis daarvan te handelen." Het is van belang dat pabo's daar eigen keuzes in maken.

Pedagogische visies

Er zijn voor het jonge kind verschillende visies ontwikkeld. Op hoofdlijnen gaat het over ervaringsgericht onderwijs (EGO), ontwikkelingsgericht onderwijs (OGO) en programmagericht onderwijs. Deze visies worden ook wel op een continuüm geplaatst van enerzijds kindvolgend tot anderzijds programmagericht. Deze benaderingen zijn ook te herkennen in de programma's voor voor- en voegschoolse educatie. Aan de pabo's is gevraagd of zij kiezen voor een bepaalde visie, maar steeds werd duidelijk dat de pabo's ernaar streven de studenten met alle benaderingen in aanraking te laten komen. De pabo's kiezen zelf daarom niet voor een specifieke visie.

Ontwikkeling van een gezamenlijke taal over het begrip spel

Jonge kinderen leren door te spelen. Daar zijn de meesten het wel over eens. Maar de kennis over het benutten van spel en de mogelijkheden om in het spel te intervenëren zijn minder uitgekristalliseerd. Sommigen geven aan dat het vooral ontbreekt aan een gezamenlijke, professionele taal voor spelen, het gebruik van uniforme begrippen en beelden. Een taal die docenten, studenten en de werkplekken (scholen) gezamenlijk kunnen gebruiken bij het begeleiden van kinderen in hun ontwikkeling. De ontwikkeling van een pedagogisch-didactisch kader, de wetenschappelijke onderbouwing en de ontwikkeling van een gemeenschappelijke taal voor spel worden gezien als belangrijke randvoorwaarden voor de ontwikkeling van de professionaliteit en uiteindelijk ook de beroepsidentiteit van leerkrachten voor het jonge kind.

Slot

De ontwikkeling van de specialisatie 'Het jonge kind' op de pabo is nog in volle gang. Er zijn voldoende uitdagingen. Het is een grote meerwaarde als pabo's de gelegenheid zouden nemen om bij elkaar te kijken naar de ontwikkelingen en naar de keuzes die worden gemaakt. 'Georganiseerd afkijken' hebben we dat genoemd.

